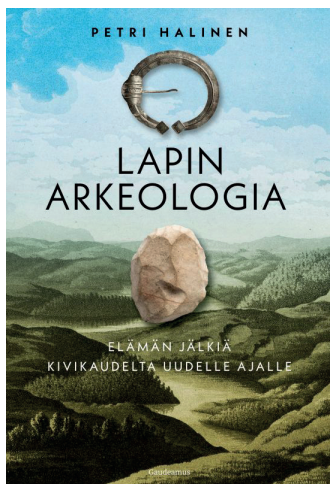

KIRJA-ARVIO

Aleksi Kelloniemi

Lapin arkeologia – Kulttuurin kehityskaaria bipolaari-iskennästä birkarleihin

Halinen, Petri 2025. *Lapin arkeologia. Elämän jälkiä kivikaudelta uudelle ajalle*. Helsinki: Gaudeamus.

Petri Halinen on kanavoinut keväällä 2025 ilmestyneeseen kirjaansa *Lapin arkeologia. Elämän jälkiä kivikaudelta uudelle ajalle* (Gaudeamus) lähes neljää vuosikymmentään Lapin arkeologisen tutkimuksen parissa, mikä näkyy syväluotaavana otteena ja laajalti perusteltuina näkökulmina alueen menneisyyteen. Esine- ja kaivauslöytöjä täydennetään geneetiikan, kielitieteen ja historian ajankohtaisilla tutkimustuloksilla, mistä syntyy kattava esitys Lapin asutushistoriasta mesoliittiselta kivikaudelta aina uudelle ajalle saakka. Ainakin takakannen perusteella kirja on tarkoitettu yleistajuiseksi esitykseksi tutkimuksen tuoreimmista löydöistä, mutta hyvän tieteellisen käytännön puitteissa esimerkiksi tutkittujen kohteiden vähäisempi määrä verrattuna esimerkiksi eteläisempään Suomeen, ja sen mahdollinen vaikutus nykyiseen kuvaan mennei-

syydestä, tuodaan esille jo alkumetreilla. Tietyllä tavalla kirja herättää kuitenkin toiveikkuutta siitä, että Lapissa on jatkuvasti tehty arkeologista tutkimusta, ja se tulee jatkumaan, ja uusi tieto lisääntymään, tulevaisuudessakin.

Kirjassa käsitelty Lappi kattaa erityisesti napapiirin pohjoispuoleisen Fennoskandian Pohjois-Norjan rannikolta Kuolan niemimaalle saakka, sillä arkeologinen kulttuuriperintö ei noudata nykypäivän valtionrajoja. Tietysti napapiirillä kulkeva aluerajaus on myös tietoinen päätös, joka jättää osan Lapin maakunnasta etelärajan ulkopuolelle, mutta tällaisten valintojen tekeminen on välttämätön paha, jotta kirjan fokus säilyisi. Toki arkeologista kuvaa täydentävää verrokkiaineistoa ympäröiviltä alueilta esitellään laajalti, Olenij Ostrovin kalmistosta Antrean kalaverkkoon, sillä kirjan esittelemä alue ei ole koskaan sijainnut kulttuurisessa umpiossa. Napapiiri mielletään ainakin nykyään puoliksi maagisen Lapinmaan rajaksi, joka merkitsee enemmän mieli-kuvarajaa villiin ja myyttiseen pohjoiseen kuin maapallon kallistuskulman aiheuttamaa yötöntä yötä sen pohjoispuolella (Herva et al. 2020). Pohjoiskalotin ottaminen kirjan keskiöön heittää lukijan omine ennako-odotuksineen tähän myyttien valtakuntaan ja tarjoaa niiden tilalle hyvin perustellun esityksen monimutkaisesta esihistoriallisen ja historiallisen asutuksen, kulttuurien, elinkeinojen ja vuorovaikutusten kehityskulusta.

Kivikauden käsittely vie kirjan asiasivuista lähes puolet, mikä on ymmärrettävää mesoliittisen ja nuoremman kivikauden kestänyttä alueella yhteensä noin kuuden vuosituhannen verran. Varhaismetallikausi ja sen aikaansaamat vähittäiset muutokset arkeologisessa kulttuurissa saivat osakseen reilun viisikymmentä sivua. Samaan päälukuun sijoitetuilla rautakaudella ja historiallisella ajalla viivytään kirjan viimeinen kolmannes, jolloin kirjan teema näyttää muuttuvan yleisluonteisesta Lapin arkeologiasta saamelaiden arkeologiaksi. Toki saamelaisen kulttuurin jatkuvuudesta kertovia tutkimustuloksia on kirjassa esitetty hyvin perustein, samoin kuin saamen puhujia edeltävien kulttuuriryhmien mahdollisia vaiheita. Kuitenkin aihealueen maantieteellisen rajauksen vaikutus näkyy eniten tässä luvussa. Olisin itse kaivannut esimerkiksi laajempaa keskiaikaisten asutusvirtausten ja niiden monimutkaisten vaikutusten käsittelyä. Ylitornion Kainuunkylän Kannalan kaltaiset historiallisen ajan asuinpaikkajäännökset (Koivunen 1977) jää-

vät kuitenkin käsitellyn alueen ulkopuolelle. Historiallisen ajan luvussa on myös jonkun verran toistoa, esimerkiksi birkarlien vaikutukseen tai kuivatun hauen kauppaan palataan useaan otteeseen lähes samoilla sanoilla, mikä osuu ainakin kaltaiseni lukijan silmään, joka luki koko kirjan yhteen putkeen.

Kivikausikappaleissa piilee yksi yleistajuiseksi tarkoitettun kirjan kompastuskivistä. Kiviesineiden valmistusteknologia ja siinä tapahtuvat muutokset ovat suuri osa kivikautisen kulttuurin kuvaa, mutta nyt sen esittäminen jokseenkin monimutkaistuu teknisillä käsitteillä. Kiviteknologiasta on tarjottu erinomainen tietolaatikko, mutta olisin kaivannut enemmän kuvia eri tekniikoilla valmistetuista kiviesineistä, jotta kirja olisi helppolukuisempi muillekin kuin kivikauden arkeologeille. Osa esinetyypeistä olikin saanut kauniin kuvan, ja kirjan kuvitus on muuten hyvin suunniteltu ja tarkoituksenmukainen.

Kirja sisältää myös runsaasti syventävää lisätietoa lähdeviitteisiin sijoitettuna, mikä voi ainakin akateemisen maailman ulkopuoliselle lukijalle tulla yllätyksenä. Toki kirja on nykyisessä asussaan selkeämpi ja keskittyneempi kuin jos kaikki tämä knoppitieto olisi yritetty mahduttaa varsinaisiin tekstiosuuksiin. Sääli vain niitä lukijoita, jotka kaihtavat viitteiden lukemista. Aiheesta kiinnostunut ihannelukija kuitenkin nuohooa viitteet lisälukemistoa etsien.

Lapin ajankohtaista arkeologista tutkimusta, josta kirjoittajan oma aktiivinen työpanos ansaitsee kiitosta, oli esitelty runsaasti. Toki moni kysymys on jäänyt vielä avoimeksi, ja kirja toivottavasti suorastaan houkuttelee ammattilaisten muodostamaa osaa lukijakunnasta tutkimaan aluetta syvällisemmin. Kuka tietää, kuinka moni vasarakirves on löytynytkään Lapin pelloista (esim. Leskelä 1996: 9) Museoviraston tietämättä?

Kirjan lopussa käsitellään vielä uskomusmaailmaa ja pyhiä paikkoja. Aihe on mielenkiintoinen sekä hyvin esitelty ja kuvitettu. Olisi ollut mielenkiintoista kuulla henkimaailman ja sen näkyvien merkkien muutoksesta Lapissa myös toiseen suuntaan, eli saamelaisilta ”lantalaisille”, sillä nyt lukijan mieleen jää kirjan loppukaneettina mielikuva hävitetyistä uskomusmaailmasta. En toisaalta ole varma, onko Lapin myöhempien aikojen keropäiden tutkimusta päivitetty sitten Appelgren-Kivalon keräysmatkojen (Krohn 2022: 76–77).

Vaikka olenkin kirjoittanut yllä erinäisiä kärjekkäitäkin huomioita kirjaan liittyen, jäi siitä kuitenkin kokonaisuudessaan positiivinen mielikuva. Kaiken kaikkiaan *Lapin arkeologia* on teoksena tarpeellinen. Se antaa Lapin historiasta kokonaisuutena helppolukuisen päivitetyn esityksen kiinnostuneelle yleisölle. Kirja toimii myös oivana viiteteoksena nuorille arkeologeille, jotka haluavat jatkaa Lapin tutkimukselle kivetyllä polulla. Tai no, miksei vanhemmillekin?

Bibliografia

- Herva, V.-P., Varnajot, A. & Pashkevich, A. 2020. Bad Santa: cultural heritage, mystification of the Arctic, and tourism as an extractive industry. *The Polar Journal* 10(2): 375–396. <https://doi-org.pc124152.oulu.fi:9443/10.1080/2154896X.2020.1783775>
- Koivunen, P. 1977. Oravaisensaari och Kainuunkylä – medeltida boplatser i Tornedalen. *Historisk tidskrift för Finland* 4(1977): 427–434.
- Krohn, J., Anttonen, V. & Krohn, K. 2022. Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus: *Neljä lukua Suomen suvun pakanallista jumaluusoppia* (2. uudistettu laitos, [Juhlapainos]). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leskelä, S. 1996. *Ryti-Lehtolan kyläkirja: Historiikki kylän vaiheista 1700-luvulta nykypäivään*. Ryti-Lehtolan kyläseura.

FM Aleksi Kelloniemi on Lapissakin lapioinut arkeologi, jonka lapsuuskoti sijaitsee venematkan päässä Jatulinsaaresta. aleksi.j.kelloniemi@gmail.com